

ДЕПАРТАМЕНТ КУЛЬТУРИ І ТУРИЗМУ
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

«Українською, будь ласка»

*100 років з часу початку політики «українізації» – заходів на підтримку
розвитку української мови (1923).*

Інформаційні матеріали

Харків 2023

УДК 02

У 41

Українською, будь ласка. 100 років з часу початку політики «українізації» – заходів на підтримку розвитку української мови (1923/ Інформ. матер. / Департамент культури і туризму Харків. обл. військ. адмін., Харків. обл. універс. наук. б-ка; ред.-уклад. Н.М. Грачова. — Харків : ХОУНБ, 2023. — 12 с.

В поданих матеріалах бібліотекарі, працівники культурно-просвітних закладів, представники місцевих громад ознайомляться з інформацією до 100-річчя з часу початку політики «українізації» — заходів на підтримку розвитку української мови (1923).

Укладач	Н.М. Грачова
Редактор	Г.В. Бакаєва
Комп'ютерний набір	Н.М. Грачова
Комп'ютерна верстка	Н.М. Грачова
Відповідальна за випуск	Н.І. Шостко

«Нації вмирають не від інфаркту. Спочатку їм відбирає мову»

Ліна Костенко

Вихід України на світову арену як незалежної самостійної держави загострив багато проблем - економічних, політичних, соціальних. Невідворотно постало питання про стан української мови, яка століттями перебувала на периферії наукового та офіційно-ділового життя. З наданням українській мові статусу державної реально виникла потреба для державних службовців, фахівців різних галузей господарства досконало володіти державною мовою для ефективного виконання посадових обов'язків.

Українізація - розширення суспільних функцій української мови, впровадження її до офіційного вжитку в державних, політичних, громадських і культурно-освітніх установах та організаціях розпочалася ще у 20-х роках на території УРСР та в місцях компактного проживання українців в інших республіках СРСР.

1 серпня 1923 року вийшов декрет Раднаркому УРСР «Про заходи забезпечення рівноправності мов і сприяння розвитку української мови». Він ознаменував практичний початок політики «коренізації», яка в Україні отримала назву «українізації» і сприяла ліквідації неписьменності, особливо в сільській місцевості, та запровадженню української мови в державних органах.

Але, давши ілюзорне відчуття підтримки української мови та культури, уже в 30-х більшовики взялися тотально нищити все, що хоч якось виходило за рамки їхньої ідеології. За влучним висловом Мирослава Мариновича, «Росія дала підрости новому поколінню, новій спроможності українців бути собою, а потім це все стесала під корінь, щоб на десятки років забезпечити собі спокій».

Сто років тому більшовики з Москви запустили політику «українізації», щоб зміцнити свою владу в Україні. А коли вона почала загрожувати режиму, її прихильників заслали в табори і розстріляли.

У 1921 році спроби національної еліти побудувати незалежну українську державу закінчилися поразкою. Більшу частину українських територій захопили війська більшовиків. Щоб зміцнити свою владу, в Москві вирішили тимчасово провадити більш ліберальну політику в підконтрольних національних республіках.

Одним з наслідків такого рішення став курс на «українізацію». Українізувалися газети, школи, виші, театри, установи, написи, вивіски і навіть армія. Найбільше опиралися місцеві чиновники і партійне керівництво, серед яких було мало етнічних українців. Українську культуру вони вважали сільською, а російську - передовою.

В 1930-х більшовики різко згорнули цю політику і знову повернулися до методів «воєнного комунізму», а активних прихильників «українізації» розстріляли або заслали в табори. Політику «українізації» успішно реалізовували в освіті, культурі, науці та пресі.

На початок 1930-х кількість шкіл з українською мовою навчання перевищувала 80%, на українську мову перейшли дві третини вищих навчальних закладів і навіть деякі військові частини. Україномовна преса становила 89% усього тиражу газет в республіці, три чверті театрів давали вистави українською мовою. На Одеській та Київській кіностудіях знімалися українські фільми. Друкувалися твори класиків української літератури та молодих авторів.

До 1925 року в органах центральної влади вдалося українізувати близько 15 відсотків діловодства. Усе тому, що етнічних українців у тодішньому партійному керівництві УРСР практично не було. Більшість були росіянами або представниками інших національностей.

У 1920-х — на початку 1930-х посаду першого секретаря ЦК КП(б)У обіймали: німець Еммануїл Квірінг, єврей Лазар Каганович і поляк Станіслав Косіор. Тому вийшов своєрідний парадокс: вимога почати «українізацію» йшла з Москви, а місцева влада в Харкові, який тоді був столицею УРСР, її всіляко саботувала і «правильні» постанови ухвалювала лише для галочки.

Спеціальна постанова Народного комісаріату освіти наказувала відкривати більше українських шкіл і бібліотек, забезпечувати населення газетами і журналами. Окремим рядком виділяли підготовку вчителів. Ще одна проблема, на яку нарком освіти звертав увагу - армія, де всі говорили тільки російською. Скрипник вимагав проводити серед солдатів освітню роботу українською мовою і курирував харківську «Школу червоних старшин», яка до початку 1930-х підготувала близько тисячі українських командних кадрів.

Наприкінці 1920-х у Москві зрозуміли, що «українізація» вже зайшла занадто далеко і може стати загрозою для режиму. Ліберальну політику замінили на репресивну. Почалися сфабриковані суди над інтелігенцією, чистки партійного апарату та в армії, заслання і розстріли.

У грудні 1932-го керівники ВКП(б) і уряду СРСР заявили, що «українізація проводиться неправильно». А восени наступного року в Харкові на пленумі ЦК компартії України політику «українізації» визнали небезпечною і ухвалили рішення її припинити.

Тенденції розвитку української мови на сучасному етапі

Історичні факти підтверджують антиукраїнську політику царського режиму, потім — радянської влади і, після розпаду Радянського Союзу, керівництва нинішньої росії. Особливо вражає хронологія заборон і утисків української мови.

Поза сумнівом, її можна назвати «репресованою мовою», що перебуває нині в процесі нелегкої реабілітації, коли в деяких регіонах країни

зусиллями антиукраїнських політичних сил до останнього часу зберігалась тенденція денаціоналізації.

Нинішня суспільно-політична ситуація в Україні визначається багатьма складниками як внутрішнього, так і зовнішнього характеру, викликаного посяганнями росії на державний суверенітет нашої країни, що проявилось через повномасштабну військову агресію.

Державна мова об'єднує людей з різними особистими, класовими, етнічними інтересами, часом навіть протилежними, у єдине суспільство, злагоджений організм, здатний цілеспрямовано сконцентрувати свої фізичні й духовні ресурси. Тому кожен громадянин України зобов'язаний володіти державною мовою.

Особливо актуальною є ця вимога для науково-педагогічних працівників і здобувачів вищої освіти, працівників культури, адже саме культура мовлення, яка є складовою державної української мови, презентує національні досягнення в області культури, з різних галузей знань у світовому інформаційному просторі.

Усебічний розвиток української мови відповідає вимогам Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», а також Рішенню Конституційного Суду України від 14.07.2021.

Мовне питання використовується державою-терористом у риторичі щодо мотивів її збройної агресії. Агресор вбиває не лише наших людей, нищить не лише наші міста і села, але й нівечить культуру, мистецтво, слово.

В умовах тимчасової окупації росією територій України питання зміцнення державного статусу та підвищення престижності української мови через забезпечення її всебічного розвитку і функціонування в усіх сферах суспільного життя безпосередньо пов'язане з питаннями національної безпеки.

Сьогодні як ніколи актуальними є слова Володимира Сосюри, який у часи Другої світової закликав: «Любіть Україну у сні й наяву, вишневу свою Україну, красу її, вічно живу і нову, і мову її солов'їну».

Після проголошення незалежності України українська мова в державі розширила свої функції. Вона стала мовою державною, обов'язковою для вживання у всіх сферах суспільного життя: у державних урядових установах, початкових, середніх та вищих навчальних закладах, дитячих дошкільних установах, у пресі, видавничій справі, на радіо й телебаченні, у творчих мистецьких спілках та організаціях, продукції кіностудій.

Українська мова набуває функції міжнаціонального спілкування в Україні. Активізувалося вивчення української мови у різних країнах світу, де готуються дипломатичні, торгові, наукові кадри, які мають працювати в Україні. Так, наприклад, вивчення української мови розпочалося в Китаї, Японії, де раніше цього не було.

Урізноманітнилися навчання та видавнича діяльність українською мовою і в колишніх республіках Радянського Союзу, що стали незалежними державами. Українську мову вивчають зараз у Казахстані, Молдові, Прибалтійських республіках.

Сучасний етап розвитку української мови проходить в умовах загальної освіченості населення, чому сприяють розвиток культури, шкільна освіта, національна преса, радіо й телепередачі. Носій того чи іншого діалекту розуміє, що розмовляти літературною мовою престижніше - це ознака освіченості людини, високого культурного рівня. Є усвідомлення того, що, розмовляючи літературною мовою, матимеш порозуміння з будь-яким співрозмовником.

Морфологічні діалектні риси легко вирізнити, і, отже, легше позбутися їх у мовленні. Чим більше той чи інший діалект зробив вклад у фонд мовних засобів літературної мови, тим легше він зближується з нею, і навпаки.

Літературна мова також вбирає елементи народних говорів, які з бігом часу стають літературною нормою. Наприклад, слова кептар, бринза, трембіта, смерека у XIX ст. були тільки в гуцульських говірках, а тепер вони стали літературними через твори Юрія Федьковича, Івана Франка, Василя Стефаника, Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського, Гната Хоткевича та інших письменників.

Взаємодія літературної мови і територіальних діалектів - процес взаємний, але вплив літературної мови на окремі діалекти є сильнішим. Для сучасної української літературної мови характерна посилена увага до народних джерел, де знаходимо справжні замітники для некритично взятих чи штучно нав'язаних запозичень з чужих мов.

Нова українська мова не поступається своїми функціональними можливостями жодній із найбагатших і найрозвиненіших мов світу. В її лексичному запасі близько чотирьох мільйонів слів. І на сучасному етапі українська мова має тісні зв'язки – традиційні й нові – з різними мовами світу.

9 листопада українці в усьому світі відзначають День української писемності та мови. З початку повномасштабного вторгнення росії ми, як ніколи, відчули, що мова є не лише засобом спілкування, а й потужною зброєю. Саме мова допомогла нам об'єднатися, стала нашим захистом і символом нескореності. Сьогодні для багатьох українців не існує питання, якою мовою спілкуватись: більшість принципово вирішила перейти на українську. Важливу роль у цьому процесі відіграють бібліотеки як хранителі письмового слова, осередки для навчання та інформаційні центри.

Українська мова - давня, могутня, глибинна. Вона закликає до боротьби, клекає в ненависті до зла, несправедливості, насильства. «Нація повинна боронити свою мову більше, ніж свою територію», - говорила Леся Українка. Тож бережімо красу й чистоту рідної мови! Нехай лунає вона на рідній землі чарівною музикою ще багато століть і тисячоліть!

Говоримо українською!

ЦІКАВІ ФАКТИ ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ

Багато хто чув, що українська визнана однією з найкрасивіших мов світу. Ось ще кілька фактів про нашу рідну мову.

1. В українській мові налічується близько 256 тисяч слів.
2. Українська мова відрізняється від споріднених слов'янських мов тим, що в ній є сьомий кличний відмінок.
3. Складно сказати, коли точно зародилася українська мова, через малу кількість письмових знахідок. Існує версія про походження української мови в результаті розпаду давньоруської мови на українську, російську та білоруську. А деякі дослідники вважають, що українська походить від праслов'янської мови і почала формуватися за кілька тисячоліть до нашої ери.
4. У 1933 році з українського правопису вилучили букву «ґ» з ідеологічних міркувань. Комуністи вважали, що українці за допомогою цієї літери намагаються наблизитися до західного стилю мови і віддаляються від російської мови. Максим Рильський і Павло Тичина безуспішно намагалися повернути «ґ» в абетку. Букву повернули в алфавіт в 1990 році.
5. Українську мову намагалися заборонити багато разів - найчастіше називається число в 134 спроби заборони. Наша мова пережила 4 століття репресій і лінгвоциду. Найвідомішим документом про заборону української мови вважається Валуївський циркуляр, який мав русифікувати українців.
6. Дуже важливою частиною української мови є її діалекти - унікальні для кожного регіону. Разом з вивченням літературної норми української мови важливо також пам'ятати і зберігати особливості свого діалекту.
7. Серед творів українською мовою найбільше перекладів має «Заповіт» Тараса Шевченка. Вірш переклали на 140 мов світу.

8. Найпопулярнішою у світі піснею українського походження можна назвати різдвяну пісню «Щедрик». Іноземцям вона відома як «Carol of the bells».

9. Серед українських слів найчастіше використовують іменник «рука», прикметник «великий», дієслово «бути» і займенник «він».

10. Важливою частиною українського фольклору є народні казки. Найдавнішими українськими казками вважаються «Пан Коцький», «Солом'яний Бичок», «Котигорошко», «Дівчина і Місяць», «Ох», «Івасик-Телесик».

Інтернет джерела

Сто років тому більшовики з Москви запустили політику «українізації», щоб зміцнити свою владу в Україні. [Електронний ресурс] // Бабель. Режим доступу: <https://babel.ua/texts/58047-sto-rokiv-tomu-bilshoviki-z-moskvi-zapustili-politiku-ukrajinizaciji-shchob-zmicniti-svoyu-vladu-v-ukrajini-a-koli-vona-pochala-zagrozhuвати-rezhimu-jiji-prihилnikiv-zaslali-v-tabori-i-rozstrilyali>. — Назва з екрану.

Українізація у 1923—1932 роках. Український національний рух становив загрозу для влади СРСР [Електронний ресурс] // Радіо свобода. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/30576563.html>. — Назва з екрану.

Українізація (1920—1930-ті) [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_\(1920%E2%80%941930-%D1%82%D1%96\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_(1920%E2%80%941930-%D1%82%D1%96)). — Назва з екрану.

Станіслав Цалик Парадокси першої українізації. Блог історика: 1923 рік. [Електронний ресурс] // BBC News Україна. Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-history-45003620>. – Назва з екрану.

Справжня ціна «українізації»: чому більшовики видавали книжки українською? [Електронний ресурс] // Музей голодомору. Режим доступу: <https://holodomormuseum.org.ua/news-museji/spravzhnia-tsina-ukrainizatsii-chomu-bilshovyky-vydavaly-knyzhky-ukrainskoiu/>. – Назва з екрану.

ЦІКАВИНКИ ПРО УКРАЇНСЬКУ МОВУ

В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

ТЕЛЕГРАМ

- Щоденник Солов'їної <https://xn--80affa3aj0al.xn--80asehdb/#-1900178124>
- Українськомовний ерудит <https://xn--80affa3aj0al.xn--80asehdb/#-1626950248>
- Аудиокниги Українською <https://xn--80affa3aj0al.xn--80asehdb/#-1581255055>
- Українська мова <https://xn--80affa3aj0al.xn--80asehdb/#-1382891436>

ФЕЙСБУК

- Хештег #мова_кольорова
- Група Українська мова для всіх
- <https://www.facebook.com/groups/367613903441695>
- Група «Українська мова — код Української Нації»
<https://www.facebook.com/groups/1013477292067876>
- Українська мова — жива мова мого народу
<https://www.facebook.com/groups/1173297849445774>
- Українська поезія і проза
<https://www.facebook.com/groups/255425469158429>

- Українська пісня, для душі

<https://www.facebook.com/groups/569708060337743>

- Пишемо грамотно українською мовою» Запитуйте — відповідаємо!

<https://www.facebook.com/groups/pusatupravylnoucrainskoju>